Text-Books for Indian Schools.

Approved by the Central Text-book Committee and authorised by the Government of Bengal, the 27th March, 1912. (Finally approved 27th August, 1913.)

संस्कृतपरिचयम्।

प्रथमोभागः।

NRISINHA-CHANDRA MUKERJI VIDYARATNA
M. A., B. L., F. R. G. S. (LONDON.)

Twelfth Edition.

S. C. Auddy & Co.
CALCUTTA.

All rights reserved.

Price 5 Annas.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Text-books for Indian Schools.

Sanskrita-Parichaya

OR

AN ESAY SANSKRIT PRIMER FOR BEGINNERS.

PART I

BY

NRISINHACHANDRA MUKERJI, VIDYARATNA, M.A., B.L., F. R. G. S. (LONDON.)

FORMERLY OFFICIATING PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE PRESIDENCY COLLEGE, CALCUTTA ; FELLOW AND HEAD EXAMINER IN SANSKRIT AND MEMBER OF THE BOARDS OF STUDIES IN SANSKRIT AND SANSKRITIC LANGUAGES OF THE CALCUTTA UNIVERSITY, &C., &C.

Twelfth Edition.

Calcutta:

S. C. AUDDY & CO., BOOKSELLERS AND PUBLISHERS
58 & 12, WELLINGTON STREET.

1918.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Printed and published by B. K. Dass for S. C. Auddy & Co.
At the Wellington Printing Works
10, Haladhar Bardhan Lane, Calcutta.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

PREFACE.

As the study of Sanskrit has been introduced into almost all English-teaching schools in our country, and as Sanskrit is undoubtedly a most difficult language to learn, any attempt, I believe, which aims at facilitating its learning cannot fail to meet with public approbation and patronage. The following pages will be found to contain a short primer of Sanskrit consisting of several chapters, in the first of which after the alphabet and spelling, short and easy sentences have been arranged, according to gradually increasing degrees of difficulty. In the last chapter but one, easy extracts in prose and verse have been given, all containing moral lessons, and in the last chapter, exercises in translation from English into Sanskrit have been added with the object of initiating the student into the proper method of translation. I think it may be pleaded as a recommendation in favour of the little book, that the easy sentences and the concluding lessons in it, have all been carefully extracted from well-known works in classical Sanskrit and that in no case have I thought it proper to use my own language.

In conclusion, I feel it my pleasing duty to acknowledge with hearty thanks the very valuable assistance, which I have received from my esteemed friends Mahamahopadhaya Nilamani Mukerji, Nyayalankara, M. A., Principal, and Pandit Umeshchandra Kaviratna, late Librarian, of the Sanskrit College, in carrying the book through the Press.

CALCUTTA:
The 28th June, 1900.

N. MUKERJI.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

OPINIONS.

From Mahamahopadhaya Pandit Maheschandra Nyayaratna, C. I. E., formerly Principal and Professor of Sanskrit Literature and Philosophy, Government Sanskrit College, Calcutta; Fellow, Examiner, and President of the Board of Studies in Sanskrit of the Calcutta University.

"প্রিয় নৃসিংহ,

তোমার সংস্কৃতপরিচয় পাঠ করিয়া দেখিলাম, উহা শিক্ষার্থীদিগের প্রথম পাঠার্থ সম্পূর্ণ উপযোগী হইয়াছে। আর একটী ইহার বিশেষ গুণ এই হইয়াছে যে, এই পুস্তকখানি বালকেরা দুই তিন শ্রেণীতে পড়িতে পারে, অথচ ইহার মূল্য অতি সামান্য। বর্ত্তমান সময়ে এইরূপ পুস্তক শিক্ষার উপযুক্ত।

শ্রীমহেশচন্দ্র শর্ম্মা।"

From Babu Krishnakamal Bhattacharyya, B. L., Principal, and Professor of Sanskrit Literature, Ripon College, formerly Senior Professor of Sanskrit Literature in the Presidency College, Calcutta; Fellow, Head-Examiner in Sanskrit, and Member of the Board of Studies in Sanskrit, of the Calcutta Uniersity, &c., &c.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

"I have carefully looked over my friend Babu Nrisinhachandra Mukerji's Sanskritaparichaya and I am glad to testify to its great merit as an introduction to the study of Sanskrit. Sanskrit is proverbially one of the most difficult of languages to learn, and its grammar is most complicated. The usual practice has from time immemorial been to begin with its grammar. How far the western method of studying languages by beginning with easy sentences will avail in the case of Sanskrit is yet in its experimental stage. My friend has tried to introduce this method to the study of Sanskrit, and I am inclined to believe, it has a fair chance of success; at least it is calculated to remove one great drawback, namely, exceeding toughness of the task which a biginner in Sanskrit has to face, and thus it may persuade a large number to undertake the task than it has ever been the good fortune of our old mother tongue to secure.

With a fair knowledge of Vidyasagar's Upakramanika, I doubt not my friend's book will prove a great help to all who begin to learn Sanskrit in our schools."

(Sd.) K. K. BHATTACHARJEE.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

From Mahamahopadhyaya Nilmani Mukerji, Nyayalankara, M. A., B. L., Principal and Professor of Sanskrit Literature, Government Sanskrit College, Calcutta, Fellow, Examiner, and Member of the Board of Studies in Sanskrit, of the Calcutta University.

"I think the Sanskritaparichaya by Babu Nrisinhachandra Mukerji, M. A., is an ingeniously compiled primer eminently adapted to the beginner."

(Sd.) NILAMANI MUKERJI.

From Mahamahopadhyaya Haraprasada Bhattacharyya, Sastri, M. A., M. R. A. S., Senior Professor of Sanskrit Literature, Presidency College, Calcutta; and latterly Principal, Sanskrit College, Calcutta, Fellow, Examiner and Member of the Board of Studies in Sanskrit of the Calcutta University and Examiner of the Allahabad, the *PUNJAB*, and the *MADRAS* Universities.

"The Sanskritaparichaya by Babu Nrisinhachandra Mukerji, M. A., is best suited for beginners, both as a spelling and as a reading-book. The graduated series of lessons will be found very useful. The author has taken great pains and he fully deserves encouragement. There are few such works in the field.

(Sd.) HARAPRASADA SASTRI."

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

From N. N. Ghosh, Esqr., F. R. S. L., Barrister-at-law, Principal, Metropolitan Institution, Calcutta, Fellow and Examiner of the Calcutta University, and Editor of the Indian Nation.

"This book is framed, as its name suggests on the plan of *Vidyasagar's Barna-parichaya*. There could be no better plan for introducing boys to a language, at any rate, to Bengali and Sanskrit. The student is led on by easy steps and his lessons are made interesting by the introduction of familiar words, phrases, and ideas.

(Sd.) N. N. GHOSH."

From G. C. Bose, Esqr., M. A., &c., Principal, Bangabasi College, and Examiner of the Calcutta University

"I have gone through the Sanskritaparichaya by Babu Nrisinhachandra Mukerji, M. A., and I am of opinion that it will be very useful to our boys. The name of the author itself is a guarantee for its worth."

(Sd.) G C. BOSE."

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

From Pandit Ramkumar Chakravarti, Professor of Sanskrit Literature, L. M. S. College, Bhowanipore, Calcutta, and Examiner in Sanskrit, of the Calcutta University.

"ভাই নৃসিংহ,

তোমার পত্রসমেত সংস্কৃতপরিচয়খানি পাইয়া মনোযোগ-পূর্ব্বক আদ্যন্ত পাঠ করিয়া যার পর নাই প্রীতি হইলাম। এই পুস্তকখানি প্রথম সংস্কৃতপাঠার্থীদিগের পাঠের বিলক্ষণ উপযোগী হইবে। আমি সর্ব্বদাই ঈদৃশ পুস্তকের অভাব অনুভব করিতাম। তোমার প্রণীত সংস্কৃতপরিচয় দ্বারা সেই অভাব সম্পূর্ণ দূর হইবে।

শ্রীরামকুমার চক্রবর্ত্তী।"

From Pandit Ramprasanna Mukerji, Tarka-ratna, Professor of Sanskrit Litereture, Revenshaw College, Kuttck, and Examiner in Sanskrit, of the Calcutta University.

"আপনার সংস্কৃতপরিচয় কালেজের স্কুলের পাঠ্যপুস্তক হইয়াছে। পুস্তকখানি সংস্কৃতশিক্ষার্থীদিগের আশু সংস্কৃতশিক্ষার বিশেষ উপকারক হইয়াছে। আশা করি, এই পুস্তকখানি সর্ব্বত্র আদৃত হইবে। যত প্রকার প্রথম সংস্কৃতশিক্ষার পাঠ্যপুস্তক আছে, এখানি সর্ব্বোৎকৃষ্ট বলিলেও অত্যুক্তি হইবে না।

শ্রীরামপ্রসন্ন মুখোপাধ্যায়।"

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संस्कृतपरिचयम्।

प्रथमोभागः।

उपक्रमणिका।

वर्णमाला।

स्वरवर्णाः।(१)

THE VOWELS.

अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ, (२) ए, ऐ, ओ, औ। (३)

---

(1) The स्वरवर्ण or vowel-sound is vocal sound that can be uttered by itself, *i. e.*, without the help of other sounds.

(2) The Grammarian Vopadeva speaks of दीर्घ ऌ also.

(3) The स्वरवर्ण are represented in Roman character respectlvely as follows :—अ=a, आ=á, इ=i, ई=í, उ=u, ऊ=ú, ऋ=ri, ॠ=rí, ऌ=i, ए=e; ऐ=ai, ओ=o, औ=au.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ह्रस्वा (२) स्वराः ।

(SHORT VOWELS.)

अ, इ, उ, ऋ, ऌ ।

दीर्घाः स्वराः ।

(LONG VOWELS.)

आ, ई, ऊ, ॠ, ए, ऐ, ओ, औ ।

व्यञ्जनवर्णाः । (१)

THE CONSONANTS. (२)

क, ख, ग, घ, ङ ।

च, छ, ज, झ, ञ ।

---

(1) The व्यञ्जनवर्णs or consonants are letters which cannot be pronounced alone, *i. e.* by themselves, but can be pronounced only with the help of some vowels, as क=(क्+अ), ख=(ख्+अ) &c.

(2) The व्यञ्जनवर्णs are represented in Roman character respectively as follows:—*k*, *kh*, *g*, *gh*, n ; *ch*, *chh*, *j*, *jh*, ñ ; *t*, *th*, d, d*h*, *n* ; t, *th*, *d*, *dh*, *n* ; *p*, *ph*, *b*, *bh*, *m* ; *y*, *r*, *l*, *v*, *c*, *sh*, *s*, *h*, ं=*m* ; ः=*h* ; ँ=*m*.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ट, ठ, ड, ढ, ण ।

त, थ, द, ध, न ।

प, फ, ब, भ, म ।

य, र, ल, व ।

श, ष, स, ह ।

कवर्गः ... ... क, ख, ग, घ, ङ ।
चवर्गः ... ... च, छ, ज, झ, ञ ।
टवर्गः ... ... ट, ठ, ड, ढ, ण ।
तवर्गः ... ... त, थ, द, ध, न ।
पवर्गः ... ... प, फ, ब, भ, म ।
अन्तःस्थाः ... ... य, र, ल, व ।
उष्मवर्णाः (aspirates) श, ष, स, ह ।
अयोगवाही ... ... ं : ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कण्ठ्याः (Gutterals) अ, आ, ह ।

जिह्वामूलीयाः (Uttered from the root of the tongue) क, ख, ग, घ, ङ ।

तालव्याः (Palatals) इ, ई, च, छ, ज, झ, ञ, य, श ।

मूर्द्धन्याः (Cerebrals) ऋ, ॠ, ट, ठ, ड, ढ, ण, र, ष ।

दन्त्याः (Dentals) ऌ, त, थ, द, ध, न, ल, स ।

ओष्ठ्याः (Labials) उ, ऊ, प, फ, ब, भ, म ।

कण्ठतालव्यौ (Palato-gutterals) ए, ऐ ।

कण्ठौष्ठ्यौ (Dento-labial) ओ, औ ।

दन्त्यौष्ठ्यः (Labio-Gutterals) व ।

अनुनासिकाः (Nasals) ँ, ङ, ञ, ण, न, म ।

आश्रयस्थानभागौ (:) ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संज्ञाः ।

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, ०,

प्रथमोऽध्यायः ।

वर्णयोजना ।

स्वरवर्णेभ्यः परं यथाक्रमम् अनुस्वारविसर्गयोः योगः ।

अनुस्वारयोगः ।

अ + ं = अं, आ + ं = आं, इ + ं = इं, उ + ं = उं

इत्यादिक्रमेण ।

विसर्गयोगः ।

अ + ः = अः, आ + ः = आः, इ + ः = इः,

उ + ः = उः ।

इत्यादिक्रमेण ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

असंयुक्तवर्णाः ।

अकारयोगः ।

क् + अ = क ।

कम्, कः

जलम्	अनलः	शयनम्
घटः	अलसः	नयनम्
अंशः	कपटः	आसनम्
नटः	तरलः	असमयः
नरः	जनकः	शशधरः
नभः	शरत्	मनुजगणः

आकारयोगः ।

आ = ा, क् + आ = का ।

मा

काकः	कथा	आभा	गायकः
शाकम्	सभा	माया	धावकः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दानम्	दया	राजा	वाचालः
नाम	लता	माता	यातना

इकारयोगः ।

इ=ि, क्+इ=कि ।

किम्

किणः	हविः	गिरिः	तिथिः
तिलः	मणिः	विधिः	विनतिः
दिनम्	पतिः	निधिः	तिमिरम्
हिमः	मतिः	दिक्	दिक्पतिः

ईकारयोगः ।

ई=ी, क्+ई=की ।

धीः

कीलः	गीतम्	नदी	शरीरम्
कीटः	जीवनम्	धनी	गभीरः
शीतः	शीतलः	फणी	पदवी
तीरम्	नीरसः	शशी	अलीकम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उकारयोगः ।

उ = ु, क् + उ = कु ।

तु, हु ।

बुधः	लघुः	कुशलम्
कुलम्	ऋजुः	चतुरः
सुखम्	पटुः	मधुरः
पुरम्	पशुः	अतुलः

र् + उ = रु—तरुः, मरुः, मरुत् ।

ह् + उ = हु—बहुः, बाहुः, हुतबहः ।

ऊकारयोगः ।

ऊ = ू, क् + ऊ = कू ।

भूः

धूमः	कूलम्	आकूलः
भूतः	नूतनः	उलूकः
शूरः	शूकरः	मयूरः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र् + ऊ = रू — रूपम्, रूढ़ः ।

ह् + ऊ = हू — हूतिः — हूनः ।

ऋटकारयोगः ।

ऋट = ृ, क् + ऋट = कृ ।

कृत् ।

कृशः	गृहम्	अनृतम्
नृपः	घृतम्	मसृणः
हृषः	पृथक्	शृगालः

ह् + ऋट = हृ — हृदयम्, आहृतः ।

ऋटकारयोगः ।

ऋट = ॄ क् + ऋट = कॄ ।

पितॄणम्	पितॄन्	मातॄः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ऌकारयोगः ।

क् + ऌ = क्ऌ ।

क्ऌप्तम् ।

एकारयोगः ।

ए = े, क् + ए = के ।

चेत् ।

केशः	जायते	कलेवरम्
वेदः	चेतना	देवसेवा
जेता	केवलम्	परिदेवनम्
ह्रेम	वेपते	अधिवेदनम्

ऐकारयोगः ।

ऐ = ै, क् + ऐ = कै ।

तैः ।

ग्रैलः	कैतवम् ।
तैलम्	ग्रैवालम्
दैवम्	ग्रैग्रवम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ओकारयोगः ।

ओ=ो, क्+ओ=को ।

दोः ।

कोलः	भोजनम्	आमोदः
कोषः	सहोदरः	अशोकः
दोषः	मनोयोगः	कठोरः

औकारयोगः ।

औ=ौ, क्+औ=कौ ।

गौः

पौषः	सौरभम्	दौवारिकः
चौरः	मौनम्	यौवनम्
पौरः	धौतम्	कौमारम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मिश्रयोगः ।

कटुभाषी	ऋजुपाठम्	पिष्टपूजा
तनुदाहः	पुरवासी	केशपाशः
कुभोजनम्	सुयोगः	वियोजनम्
अविवेचना		अनधिकारः
निरपराधः		पारितोषिकम्

अनुस्वारविसर्गयोगस्य अन्यान्युदाहरणानि ।

अनुस्वारयोगः ।

क् + अ + ं = कं ।

कंसः	संसारः
हंसः	संशयः
हिंसा	मांसम्
विंशः	रघुवंशम्

विसर्गयोगः ।

क् + अ + ः = कः

ग् + औ + ः = गौः ।

दुःखम्	निःशेषः	पुनःपुनः
अधःकृतः	अधःशाखः	परःशतम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रथमोभागः ।

प्रथमः पाठः ।

महान् देवः । नीलं नभः । वेगवान् वायुः ।
शीतलं जलम् । पुराणः पटः । जलं पिब ।
सुशीलः शिशुः । नूतनम् गृहम् । मधुरं भाषते ।
नदी वहति । वेदं पठति । भूमौ शेते ।

रविः उदयति । शशी उदेति ।
शिशुः हसति । वायुः वाति ।
मेघात् सलिलं पतति । गुरुभोजनं रोगमूलं ।
बालको रोदिति । दाता चिरं जीवतु ।
कृषको बीजं वपति । जलं पिबति गौः ।
मूषिको भूमिं खनति । दशरथो रामं शोचति ।

मनसि पीड़ा जायते ।
किंनामधेयो भवान् ?
अहो किम् इदम् आपतितम् ?
अपि कुशलं भवतः ?
मा एवं साहसं कुरु ।
परोपकारी भव ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्वितीयः पाठः ।

महान् महीरुहः ।
स गुरुगृहे वसति ।
कथमिदं सहसे ?
गुरवे धनं देहि ।
रजकस्य वसनं देहि ।
किं करोषि ?
किं करोति भवान् ?
अहमेकाको निवसामि ।
जयति पराशरसूनुः ।
गायको गायति ।
आतुराय औषधं देहि ।
दलति हृदयं शोकः ।
जलमानय ।
रामः सीतया सह वनं ययौ ।
चौरो धनमपहरति ।
रोगेण असौ बलहीनः भवति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सीता भीता वेपते । अहो दुःसहं दुःखम् ।
सुखमनुभवति साधुः ।
कथं मां बाधते भवान् ?
वहति विकलः कायोमोहम् ।

तृतीयः पाठः ।

बालानां रोदनं बलम् ।
चौराणामनृतं वलम् ।
सिंहोऽतीव बलवान् ।
अतोऽसौ पशुराजः इति अभिधीयते ।
शरदि नभो विमलं भवति ।
कथं स चिरयति तव सहोदरः ?
मातापितरौ पूजनीयौ ।
अनृतं मा वद ।
स आलयं याति ।
परधनापहरणं महापातकम् ।
आतुरे करुणां कुरु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रोषो नराणां विषमो रिपुः
कलहेन समयं नातिवाहय ।
विपदि धीरो भव ।
शशी दिवसधूसरः ।
आसीदशेषगुणवान् रामो नाम महीपतिः ।

चतुर्थः पाठः ।

तड़ित् विलसति ।
आकाशात् जलधारा धरायां पतति ।
आतपतापिता मही शीतला भवति ।
तमृषिः पूजयामास कुमारम् ।
धनवान् बलवान् लोके ।
ते हि नो दिवसा गताः ।
अयं वीरपुरुषः पूजितो भवति ।
चिराय जीव ।
सदा पाठे अवहितो भव ।
परहिंसायां परापकारे च मतिं मा कुरु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अलसः दुःखेन कालं यापयति ।
गुणो गुणं जानाति ।
मानवो भवति शतायुः ।
सिंहो गुहामधिवसति ।
हुताशनो हविः पिबति ।
रघुणा हूनाः पराजिताः ।
चौरेण धनं हृतम् ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

संयुक्तवर्णाः ।

य—संयोगः ।

य=य् । क्+य=क्य ।

क्य, ख्य, ग्य, घ्य, ङ्य ; च्य, छ्य, ज्य, झ्य, ञ्य ; ट्य, ठ्य, ड्य, ढ्य, ण्य ; त्य, थ्य, द्य, ध्य, न्य ; प्य, फ्य, ब्य, भ्य, म्य ; य्य, ल्य, व्य, श्य, ष्य, स्य, ह्य ।

क्य—ऐक्यम्, वाक्यम्, शक्यम्, शाक्यः ।

ख्य—सख्यम्, मुख्यम्, आख्या, सुख्यातिः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ग्य—आरोग्यम्, भाग्यम्, योग्यः ।

च्य—वाच्यम्, उदीच्यः, पदच्युतः ।

ज्य—आज्यम्, पूज्यः, ज्योतिः, राज्यम् ।

ट्य—नाट्यम्, कापट्यम् ।

ठ्य—पाठ्यम्, शाठ्यम् ।

ड्य—जाड्यम्, ताड्यमानः ।

ढ्य—आढ्यः, गुणाढ्यः कविः ।

ण्य—पुण्यम्, अरण्यानौ, हिरण्यम् ।

त्य—सत्यम्, नित्यम्, वात्या, अधित्यका, अत्याहितम् ।

थ्य—पथ्यम्, मिथ्या, अकथ्यम् ।

द्य—अद्य, विद्या, वैद्यः, नैवेद्यम् ।

ध्य—बाध्यः, साध्यः, आराध्यः ।

न्य—अन्यः, धन्यः, कन्या, जन्या, शून्यः, मन्युः ।

प्य—रौप्यम्, याप्यः ।

भ्य—सभ्यः, अभ्यासः, अभ्युदयः ।

म्य—रम्यः, काम्यः, शाम्यः ।

य्य—शय्या, अजय्यः, न्याय्यम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ल्य—बाल्यम्, मूल्यम्, कल्याणम् ।

व्य—दिव्यम्, तालाव्यः, नव्यः, अव्ययम् ।

श्य—श्यामः, श्यालः, अवश्यम् ।

ष्य—शिष्यः, शिष्या, विशेष्यः ।

स्य—आस्यम्, आलस्यम्, शस्यम्, दास्यम्, लास्यम्, स्मृतिः ।

च्य—दाच्यः, वाच्यः, मच्यम्, असच्यः ।

प्रथमः पाठः ।

अनृतं वाक्यं कदापि न वदेत् ।

स आलेख्यरचनां करोति ।

स सख्युः समीपमायाति ।

भाग्यं फलति ।

स राजा वाचः ।

राजा राज्यं पालयति ।

धनी नाव्यशालाभिमुखं याति ।

शठे शाठ्यं समाचरेत् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पुण्यसलिला भागीरथी वहति ।

नित्यं सत्यं वदति साधुः ।

मिथ्यावादी दुःखस्य भाजनम् ।

अद्याहं गमिष्यामि ।

असाध्योऽयं रोगः ।

धन्यो भवान् ।

रौप्यमयो रथः ।

सौम्य सत्यपरो भव ।

न्याय्यमेव करणीयम् ।

गव्यं घृतम् ।

मा भैतव्यम् ।

नाव्या नदी ।

तेनावश्यमेव गम्यते ।

अयं तव शिष्यः ।

आलस्येन कालोनातिवाहनीयः ।

शोको धीरेण वाच्यः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र संयोगः ।

र=ऱ, क्+र—क्र

क्र, ख्र, ग्र, घ्र ; च्र, छ्र, ज्र, झ्र ; ट्र, ठ्र, ड्र, ढ्र, ण्र ; त्र, थ्र, द्र, ध्र, न्र ; प्र, ब्र, भ्र, म्र ; य्र, ल्र, व्र, श्र, ष्र, स्र, ह्र ।

क्र—नक्रः, वक्रः, शक्रः, क्रूरः, क्रोधः ।

ग्र—ग्रहणम्, ग्रामः, अग्रणीः, विग्रः, शिग्रुः ।

घ्र—शीघ्रम्, व्याघ्रः, आघ्राणम् ।

ज्र—वज्रम्, वज्रपाणिः ।

ट्र—मेट्रः ।*

त्र, (त्र)—गात्रम्, नेत्रम्, मित्रम्, मित्रः, शत्रुः, तत्र ।

द्र—द्रव्यम्, निद्रा, रुद्रः, द्रुतम्, तद्रूपः ।

भ्र—गर्भ्रः, लोभ्रः ।

प्र—प्रणयः, प्राणाः, प्रीतिः ।

ब्र—ब्रततिः ।

---

* मेषे । मेढ़ा इति भाषा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भ्र—भ्रुभ्रः, भ्राता, भ्रुकुटिः, भ्रुकुटी, भ्रूः ।

स्र—आस्रम्, तास्रम्, नस्रः, सस्राट् ।

व्र—व्रतम्, व्रीड़ा ।

श्र—श्रमः, श्रीमान्, श्रुतिः, शुश्रूषा, आश्रवः ।

स्र—स्रवः, संस्रवः ।

क्र—क्रदः, क्रासः, क्रौः ।

द्वितीयः पाठः ।

क्रोधो विषमो रिपुः ।

उग्रः शुक्रो महामुनिः ।

व्याघ्रात् विभेति ।

वज्रसारोऽसौ वीरः ।

पिता पुत्रम् उपदिशति ।

स निद्राति ।

द्रुतं याति कालः ।

तरुशाखायां गृध्रः प्रतिवसति ।

प्रमथनाथः शिवः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राजा प्रजाः पालयति ।

मैवं ब्रूहि ।

प्रातः पथ्यम् भ्रमणम् ।

अभ्रभेदी शैलशिखरः ।

तरुः फलेन नम्रो भवति ।

विद्यया नम्रः ।

सा व्रतमाचरति ।

श्रमेण विना विद्या न लभ्यते ।

नदीस्रोतः अतिवेगेन वहति ।

दानेन विद्याया ह्रासो न भवति ।

रेफसंयोगः ।

र्=ॅ । र्+क=र्क ।

र्क ; र्ख, र्ग, र्घ ; र्च, र्छ, र्ज, र्झ ; र्ट र्ठ, र्ड, र्ढ, र्ण ; र्त, र्थ, र्द, र्ध, र्न ; र्प, र्फ, र्ब, र्भ, र्म ; र्य, र्ल, र्व, र्श, र्ष, र्स, र्ह ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र्ऋं—नैर्ऋतः ।

र्कं—अर्क, तर्कः, कर्कशः ।

र्खं—मूर्ख मूर्खता ।

र्गं—दुर्गम्, दुर्गा, दुर्गतिः ।

र्घं—दीर्घः, महार्घः, अर्घ्यम्, अर्घः ।

र्चं—अर्चना, कूर्चः, चर्चा ।

र्छं—मूर्छा, मूर्छना ।

र्जं—अर्जनम्, दुर्जनः, आर्जवम् ।

र्झं—निर्झरः ।

र्णं—कर्णः, वर्णः, अपर्णा, सुवर्णम्, अर्णवः ।

र्थं—अर्थः, समर्थः, व्यर्थः ।

र्दं—निर्दयः, दुर्दैवम्, आर्द्रः ।

र्धं—निर्धनः, निर्धूमः ।

र्नं—दुर्नाम, दुर्नीतिः ।

र्पं—सर्पः, शूर्पः, कर्पूरम् ।

र्बं—दुर्बोधः, दुर्बलः ।

र्भं—निर्भयः, दुर्भावना ।

र्मं—निर्माणम्, मुहुर्मुहुः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र्य—निर्यासः, निर्यातनम् ।

र्ल—दुर्लभः, दुर्ललितः ।

र्व—दुर्वासाः, दुर्विधः ।

र्श—दर्शनम्, परामर्शः ।

र्ष—हर्षः, अमर्षः वर्षम्, वर्षः, सुस्मूर्षुः तितीर्षुः ।

र्ह—अर्हति, अर्हणा, गर्हितः ।

तृतीयः पाठः ।

अयमर्कं उदेति ।

मूर्खाणां कर्कशं वचः ।

दुर्गमं निविड़ं वनम् ।

महार्घं वसनम् परिदधाति ।

गुरुरर्चनीयः ।

रोगी मूर्छति ।

दुर्जनः सर्वथा वर्जनीयः ।

मेघो गर्जति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गिरौ निर्झरो विद्यते ।
तूर्णमानीयतां चूर्णम् ।
अर्थमनर्थं भावय नित्यम् ।
अहो दुर्दैवम् ।
निर्धने निर्दयः सर्वः ।
लोकापवादो दुर्निवारः ।
कर्पूरं महौषधम् ।
दुर्बलस्य बलं राजा ।
बलवान् निर्भयो भ्रमति ।
निर्माणकौशलं धातुः ।
दुर्लभं हि गुणार्जनम् ।
इति विदुषां परामर्शः ।
हा पुत्र दर्शनं देहि ।
श्रीहर्षो निपुणः कविः ।
भवान् अर्हताम् अग्रसरः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ण्ण संयोगः ।

ण्ण = ण्, क् + ण = क्ण ।

क्ण, ग्ण, स्ण, ष्ण, ह्ण ।

क्ण—वृक्णः ।

ग्ण—रुग्णः ।

स्ण—विषस्णः, निषस्णः षस्णवतिः ।

ष्ण—कृष्णः, तृष्णा, सहिष्णुः ।

ह्ण—अपरह्णः ।

चतुर्थः पाठः ।

असौ भृशं रुग्णः ।

स विषस्णः शिलातले निषस्णो रुरोद ।

तिरोहितः कृष्णमेघः ।

कृष्णो मथुरामधिवसति ।

रविकिरणसहिष्णुः ।

सः अपराह्णे गमिष्यति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

न संयोगः ।

क् + न = क्न ।

क्न, ख्न, ग्न, घ्न, ङ्न; त्न, थ्न, द्न, ध्न, न्न; प्न, फ्न, ब्न, भ्न, म्न; य्न, ल्न, व्न; श्न, स्न, ह्न ।

क्न—शक्नुः शक्नोति ।

ग्न—भग्नः, अग्निः, निमग्नः ।

घ्न—निघ्नः, विघ्नः, कृतघ्नः, ।

त्न—यत्नः, रत्नम्, रत्नाकरः, रत्नाभरणम् ।

न्न—अन्नम्, प्रसन्नः ।

स्न—निम्नगः, निम्नगा, आम्नायः ।

स्न—स्नानम्, स्नेहः, स्नातकः, स्नुषा ।

ह्न—वह्निः, चिह्नम्, आह्निकम् ।

पञ्चमः पाठः ।

अग्निर्गृहं दहति ।

भग्नेदानीं दूरारोहिणी आशालता ।

अहं भग्नमनोरथः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गदायुद्धे दुर्योधनस्य ऊरुर्भग्नः ।
श्रेयांसि बहुविघ्नानि ।
कृतघ्नस्य सदा असुखम् ।
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ।
निम्नाभिमुखं पयः ।
उष्णमन्नम् अश्नाति ।
स्नेहार्द्रहृदयः सखा ।

म संयोगः ।

क्+म=क्म ।

क्म, ख्म, ग्म, घ्म, ङ्म ; च्म, छ्म, ज्म, झ्म, ञ्म ; ट्म, ठ्म, ड्म, ढ्म, ण्म ; त्म, थ्म, द्म, ध्म, न्म ; प्म, फ्म, ब्म, भ्म, म्म ; ल्म; व्म, श्म, ष्म, स्म, ह्म ।

क्म—रुक्मम्, रुक्मिणी ।
ग्म—वाग्मी, तिग्मतेजाः ।
ष्म—वाङ्मयम् ।
ङ्म—कुङ्मलम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ग्म—षण्मुखः, हिरण्मयी ।

त्म—आत्मा, आत्मजः, दुरात्मा ।

द्म—पद्मम्, छद्मवेशी ।

ध्म—आध्मानम् ।

न्म—जन्म, उन्मादः, मृन्मयी ।

म्म—सम्मतः, सम्मुखम् ।

ल्म—वाल्मीकिः, शाल्मली ।

श्म—श्मश्रु, श्मशानम्, सूर्य्यरश्मिः ।

ष्म—उष्मः, ग्रीष्मः, उष्मकः ।

स्म—भस्म, स्मरणम्, विस्मयः ।

ह्म—ब्रह्म, ब्रह्मा, जिह्मः, ब्राह्मणः ।

षष्ठः पाठः ।

रुक्मिणी कृष्णस्य पत्नी ।

तिग्मतेजाः प्रकाशते ।

वाङ्मयमधीते छात्रः ।

"कृते हिरण्मयं भोजनपात्रम्" इति कथ्यते ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दशरथात्मजोरामो जनकात्मजायाः ।

सीतायाः पाणिं जग्राह ।

छद्मवेशं परित्यज ।

दैवाधीनं कुले जन्म ।

कुठारेणोन्मूलितः पतितः तरुः ।

इदं हि मतं सर्ववादिसम्मतम् ।

गोदावरीतीरेऽसौ विशालः शाल्मलीतरुर्दृश्यते ।

अहो घोरमिदं श्मशानम् ।

ग्रीष्मागमे रविः खरतरो भवति ।

चिताभस्मरजोऽनुलेपनम् ।

जिह्मगतिः फणी ।

ल संयोगः ।

ल = ल् + अ ल = ल ।

ल्क, ल्ख, ल्ग, ल्घ, ल्ङ ; ल्च, ल्छ, ल्ज, ल्झ, ल्ञ ; ल्ट, ल्ठ, ल्ड, ल्ढ, ल्ण ; ल्त, ल्थ, ल्द, ल्ध, ल्न ; ल्प, ल्फ, ल्ब, ल्भ, ल्म ; ल्य, ल्र, ल्व, ल्श, ल्ष, ल्स, ल्ह ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

क्ल—शुक्लः, क्लेशः ।

ग्ल—ग्लानिः, ग्लौः ।

प्ल—प्लावनम्, प्लौहा ।

ह्ल—ह्लानः, अह्लः ।

ल्ल—पल्लवः, कल्लोलः ।

श्ल—श्लोकः, श्लाघा, श्लेषः ।

ह्ल—आह्लादः, प्रह्लादः ।

सप्तमः पाठः ।

शुक्लाः केशाः ।

ग्लानः शशी ।

प्रलयकाले महो जलप्लाविता भवति ।

शोकेन ग्लानं मुखम् ।

यमुनाजलकल्लोलकुतूहली कृष्णः ।

पुण्यश्लोको नलोराजा ।

आत्मश्लाघा दूषणोया ।

आह्लादो ग्लानिनाशकः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

व संयोगः ।

व = $_{व}$, क्+व = क्व ।

क्व, ख्व, ग्व, घ्व ; च्व, छ्व, ज्व, झ्व ; ट्व, ठ्व, ड्व, ढ्व, ण्व ; त्व, थ्व, द्व, ध्व, न्व ; प्व, फ्व, ब्व, भ्व, म्व, ; य्व, ल्व, व्व, श्व, ष्व, स्व, ह्व ।

क्व—पक्वः ।

ज्व—ज्वरः, ज्वाला ।

ट्व—खट्वा ।

त्व—राजत्वम्, त्वरा, सत्वरः ।

द्व—द्वारम्, द्विजः, द्वेषः ।

ध्व—ध्वनिः, साध्वी, अध्वगः, अध्वरः ।

न्व—अन्वयः, अन्वेषणम् ।

ल्व—विल्वः, पल्वलः ।

श्व—अश्वः, निश्वासः, प्रश्वासः, विश्वासः, श्वेतः ।

ष्व—विष्वक्, विष्वक्सेनः ।

स्व—स्वभावः, स्वादः ।

ह्व—विह्वलः, आह्वानम्, जिह्वा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अष्टमः पाठः ।

पक्वं फलम् ।
विषमोज्वरः ।
ज्वालामुखी देवी ।
अग्नेर्ज्वाला दृश्यते ।
खट्वायां शिशुः शेते ।
स गृहद्वारगत इदमुवाच ।
सीता साध्वी पतिव्रता ।
मनोरन्वये दिलीपो राजा प्रसूतः ।
महिषः पल्वले क्रीड़ति ।
विल्वे पक्वे काकस्य किम् ?
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ।
सुतशोकविह्वलो दशरथो राजा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पूर्वतो वर्गीयपञ्चमवर्णसंयोगः ।

ङ्क, ङ्ख, ङ्ग, ङ्घ ; ञ्च, ञ्छ, ञ्ज, ञ्झ ; ण्ट, ण्ठ, ण्ड, ण्ढ, ण्ण ; न्त, न्थ, न्द, न्ध, न्न ; म्प, म्फ, म्ब, म्भ, म्म ।

ङ्+क=ङ्क—अङ्कः, शङ्का, कलङ्कः ।

ङ्+ख=ङ्ख—शङ्खः, प्रेङ्खितम् ।

ङ्+ग=ङ्ग—अङ्गम्, गङ्गा, सङ्गः ।

ङ्+घ=ङ्घ—सङ्घः, लङ्घनम् ।

ञ्+च=ञ्च—चञ्चलः, काञ्ची, काञ्चनम्, काञ्चनः ।

ञ्+छ=ञ्छ—वाञ्छा, उञ्छवृत्तिः ।

ञ्+ज=ञ्ज—अञ्जना, व्यञ्जना, रञ्जितः ।

ञ्+झ=ञ्झ—झञ्झा ।

ण्+ट=ण्ट—घण्टः, घण्टा ।

ण्+ठ=ण्ठ—कण्ठः, लुण्ठनम्, अवगुण्ठनम् ।

ण्+ड=ण्ड—दण्डः, मण्डनम्, मण्डूकः ।

न्+त=न्त—दन्तः, प्रान्तः, कृतान्तः, यन्त्रणा ।

न्+थ=न्थ—ग्रन्थः, पन्थाः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

न् + द = न्द—आनन्दः, सन्दीपनम्, सुन्दरः ।

न् + ध = न्ध—अन्धः, बन्धः, बन्धुः ।

न् + न = न्न—अन्नम्, प्रसन्नः ।

म् + ब = म्ब—अम्बा, अम्बु, अम्बरम्, अम्बुधिः, कम्बलम् ।

म् + भ = म्भ—शम्भुः, सम्भवः, अम्भोधिः ।

म् + म = म्म—सम्मतिः, सम्मानः ।

नवमः पाठः ।

पुत्रोमातुरङ्कमधिरोहति ।

चन्द्रे कलङ्को दृश्यते ।

शङ्खध्वनिः श्रूयते ।

पीड़या अङ्गानि विकलानि भवन्ति ।

ज्वरादौ लङ्घनं पथ्यम् ।

चञ्चला तड़ित् ।

दरिद्रो धनं वाञ्छति ।

सञ्जयः पाण्डवमुवाच ।

पद्मलतायां कण्टकं (कण्टकः) दृश्यते ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नीलकण्ठः शिवः ।

स राजदण्डेन दण्डितः ।

चिन्ता ज्वरो मनुष्याणाम् ।

चिता दहति निर्जीवम् चिन्ता दहति जीवितम् ।

महाजनो येन गतः स पन्थाः ।

पुत्रः पितुरानन्दं विदधाति ।

स जन्मान्ध आसीत् ।

दूरतः प्रसन्नसलिला भागीरथी दृश्यते ।

कथमसौ विलम्बते ।

अयं रत्नाकरोऽम्भोधिः ।

रामः सताम्मतः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मिश्रसंयोगः ।

व्यञ्जनद्वयसंयोगः ।

क्क, ष्क, स्क, ष्ख, स्ख, ङ्ग, ह्न, श्च, स्क्, ञ्ज, ष्ट, ष्ठ, ट्ट, ड्ड, स्त, ल्क, त्प, त्फ, ल्प, स्त, श्च, त्य, द्ग, ह्न, ब्ध, प्प, ब्य, प्फ, स्प, स्फ, ह्न, ङ्ग, व्व, ब्भ, र्य, स्म, त्त, त्त, च्च, च्छ, ज्ञ, ज्म, ग्द, ग्ध, ल्क, ल्प, ल्फ, ब्द, ष्ण, ल्ल, ल्भ, म्म, ङ्क, क्त, म्प, म्फ, ब्ब, स्व ।

क्+क=क्क—चिक्कण ।

ष्+क=ष्क—शुष्कः ।

स्+क=स्क—भास्करः, संस्कारः, तस्करः ।

द्+ग्=ङ्ग—उद्गमः, उद्गारः ।

ग्+ध=ग्ध—दुग्धम्, दग्धः, मुग्धः ।

द्+घ=ह्न—उद्घाटनम्, उद्घातः ।

श्+च=श्च—दुश्चिन्ता, निश्चिन्तः, निश्चयः ।

श्+छ=श्छ—शिरश्छेदः ।

ब्+ज=ब्ज—अब्जम्, कुब्जः ।

ज्+ञ=ज्ञ—ज्ञानम्, प्रज्ञः, आज्ञा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ष् + ट = ष्ट—पुष्टिः, मुष्टिः, कष्टम्, समष्टिः ।

ष् + ठ = ष्ठ—कनिष्ठः, अनुष्ठानम्, श्रेष्ठः ।

ट् + ट = ट्ट—अट्टहास्यम्, अट्टालिका ।

ड् + ड = ड्ड—उड्डिनः ।

स् + त = स्त—विस्तरः, विस्तारः, दुस्तरः, हस्ततः, नास्तिकः ।

स् + थ = स्थ—स्थानम्, स्थपतिः, स्थण्डिलम्, अस्थि, सुस्थः ।

त् + थ = त्थ—उत्थानम् ।

द् + द = द्द—उद्दामः, उद्देशः ।

ब् + द = ब्द—अब्दः, शब्दः, शाब्दिकः ।

द् + ध = द्ध—बुद्धिः, वृद्धिः, ऋद्धिः, शुद्धिः, सिद्धिः ।

ष् + प = ष्प—पुष्पम्, वाष्पः ।

ष् + फ = ष्फ—निष्फलः ।

स् + प = स्प—वनस्पतिः, वाचस्पतिः, वास्पः ।

स् + फ = स्फ—स्फटिकः, आस्फालनम् ।

द् + भ = द्भ—उद्भवः, सद्भावः ।

र् + य = र्य—निर्यातनम्, निर्यासः, निर्यातः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स् + म = स्म—स्मरणम्, विस्मयः, स्मृतिः ।

क् + त = क्त—शक्तिः, शक्तः, विरक्तः ।

त् + त = त्त—वित्तम्, उदात्तः ।

च् + च = च्च—उच्चः, उच्चारणम्, उच्चैः ।

च् + ञ = ञ्ज—याञ्ज्ञा ।

च् + छ = च्छ—तुच्छः, आच्छादनम्, परिच्छेदः ।

ज् + ज = ज्ज—काज्जलम् ।

ज् + झ = ज्झ—उज्झितः, कुज्झटिका ।

ल् + क = ल्क—शुल्कम्, वल्कलम्, वल्कलः ।

ल् + ग = ल्ग—वल्गा, फाल्गुनः ।

ल् + प = ल्प—अल्पः, कल्पना, तल्पम् ।

ल् + भ = ल्भ—प्रगल्भः ।

प् + त = प्त—आप्तः, प्राप्तः, समाप्तिः ।

क् + ष = क्ष—क्षणः, विचक्षणः ।

म् + प = म्प—सम्पत्, सम्पतरायः ।

म् + फ = म्फ—गुम्फः ।

म् + ब = म्ब—कम्बलम् ।

स् + व = स्व—स्वयम्, स्वर्गः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दशमः पाठः ।

शुष्कमिदं सरः ।

अशक्तस्तस्करः साधुः ।

आत्मानं सततं रक्षेत् ।

अत्यसुपलक्षितं भवता ।

गां दुग्धं दोग्धि गोपः ।

द्वारमुद्घाटयति द्वारपालः ।

कथं निश्चिन्तोऽस्ति भवान् ?

वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव, तथा जड़े ।

राज्ञा शिरश्छेददण्डोऽस्य विहितः ।

ज्ञानं मौनं क्षमा शक्तौ ।

त्यागे श्लाघाविपर्ययः ।

आः कष्टम् ।

अतिनिष्ठुरोऽस्मि संवृत्तः ।

अलमतिविस्तरेण ।

स्थाने भवान् तस्मिन् दयालुः ।

उद्दामः शोकः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वोपदेवः शब्दशास्त्रं पठति ।

सोऽतीव बुद्धिमान् ।

सिद्धिः साध्ये सतामस्तु ।

अपुष्पाः फलवन्तो वनस्पतयः ।

पुष्पफलवन्तो वृक्षाः ।

पश्चान्ते निष्फला यात्रा ।

भ्रातृभिः परस्परं सद्भावोरक्षणीयः ।

आर्य्यचरितमनुकरणीयम् ।

पुत्रो मातरं (मातुः) स्मरति ।

बहुव्यञ्जनसंयोगः ।

क्ष्ण, क्ष्म, ङ्क्ष, ज्ञ्व, त्त, त्त्व, त्स्य, न्त, न्त्व, भ्र, म्य, त्र, स्म, श्च, र्च्च, र्ज्ज, र्द्द, र्द्ध, र्म्म, र्य्य, र्व्व, र्श्व, ष्ट्र, ष्प्र, न्द, र्ल, र्ध्व, र्द्व ।

क्+ष्+ण=क्ष्ण—तीक्ष्णः ।

क्+ष्+म=क्ष्म—सूक्ष्मः, लक्ष्मी ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ङ्+क्+ष=ङ्क्ष—आकाङ्क्षा ।

ज्+ज्+व=ज्ज्व—उज्ज्वलः ।

त्+त्+र=त्त्र—पुत्त्रः, छत्त्रम्, छात्त्रः ।

त्+त्+व=त्त्व—महत्त्वम्, तत्त्वम् ।

त्+म्+य=त्म्य—दोरात्म्यम्, साहात्म्यम् ।

न्+त्+र=न्त्र—मन्त्रः, मन्त्री, तन्त्रीः, तन्त्रम् ।

न्+त्+व=न्त्व—सान्त्वना ।

न्+द्+र=न्द्र—इन्द्रः, चन्द्रः, तन्द्रा, इन्द्रियम् ।

न्+ध्+य=न्ध्य—विन्ध्यः, बन्ध्या, सन्ध्या ।

म्+प्+र=म्प्र—सम्प्रति, सम्प्रदायः ।

म्+भ्+र=म्भ्र—सम्भ्रमः ।

र्+च्+च=र्च्च—अर्च्चना, चर्च्चा ।

र्+च्+छ=र्च्छ—मूर्च्छा, मूर्च्छना ।

र्+ज्+ज=र्ज्ज—गर्ज्जनम्, उपार्ज्जनम् ।

र्+द्+द=र्द्द—कर्द्दमः, दुर्द्दिनम्, निर्द्देशः ।

र्+द्+ध=र्द्ध—अर्द्धम्, अर्द्धाशनम्, निर्द्धारणम् ।

र्+द्+ध्+य=र्द्ध्य—परार्द्धयः ।

र्+म्+म=र्म्म—कर्म्म, धर्म्मः, निर्म्माणम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

य्+य्+र=र्य्य—आर्य्यः, अनार्य्यः, सूर्य्यः ।

र्+व्+व=र्व्व—गर्व्वः, खर्व्वः ।

र्+ष्+व=र्ष्व—पार्ष्वः, पारिपार्ष्विकः ।

ष्+ट्+र=ष्ट्र—उष्ट्रः, दंष्ट्रा ।

ष्+प्+र=ष्प्र—निष्प्रयोजनम् ।

स्+त्+र=स्त्र—अस्त्रम्, शस्त्रम्, स्त्री, शास्त्री ।

र्+द्+ध्+व=र्द्ध्व—ऊर्द्ध्वम्, ऊर्द्ध्वबाहुः ।

र्+त्+स्+न्+य=र्त्स्न्य—कार्त्स्न्यम् ।

एकादशः पाठः ।

तीक्ष्णबुद्धिरसौ बालकः ।

सूक्ष्मं विचार्य्य कार्य्यं कुरु ।

इयं सीता रामस्य गेहे लक्ष्मीः ।

तत् अयं सङ्क्षेपः ।

उज्ज्वलं निर्म्मलं चेतः ।

पुत्रे यशसि तोये च नराणां पुण्यलक्षणम् ।

महत्त्वस्य लक्षणं दया ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ईश्वरस्य साक्षात्कारः सदैव स्मर्त्तव्यम् ।

मन्त्री राजानमुपदिशति ।

पुत्रशोकातुरां जननीं सान्त्वयति तनया ।

इन्द्रो देवराजः ।

चन्द्र उदेति ।

अस्ति नर्म्मदाया उत्तरस्यां दिशि विन्ध्योनाम गिरिः ।

सन्ध्यावन्दनमवश्यमेव कार्य्यम् ।

बुद्धश्चैतन्यश्च सन्न्यासिनौ आस्ताम् ।

सम्प्रति वसन्तकालः संवृत्तः ।

राजा ससम्भ्रमम् उत्थाय महर्षेः पादौ ववन्दे ।

सदा शास्त्रचर्चां कुरु ।

कथमसौ मूर्च्छितः ?

सदुपायेन धनोपार्ज्जनं सुखाय भवति ।

अहो दुर्दिनम् ।

वाणिज्ये वसति लक्ष्मीः, तथैव कृषिकर्म्मणि ।

धैर्य्यधनाः साधवः ।

पर्व्वणि समुद्रस्य वेला वर्द्धते ।

अयमस्य पार्श्वचरः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उष्ट्रः सैकतभूमिषु सुखं चलति ।
समयेऽतीते उद्योगो निष्प्रयोजनः ।
सर्व्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्त्यन्ध एव सः ।
प्रसिद्धमूर्द्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

मिश्रोदाहरणानि ।

प्रथमः पाठः ।

वृक्षात् पत्रं पतति । बालकाः पुस्तकं पठन्ति । राजा प्रजा रक्षति । शिशुः सहचरैः सह क्रीड़ति । लक्ष्मणः सीतया सार्द्धं भागीरथीं तरति । औदरिकः मिष्टान्नं भक्षयति । त्वं कथं मृषा ब्रवीषि ? द्विजो वेदमधीते । गावश्चरन्ति । दरिद्राय धनं देहि । मा प्रयच्छेश्वरे धनम् । आतुरस्यौषधं पथ्यम् । नीरोगस्य किमौषधैः । कीर्त्तिर्यस्य स जीवति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्वितीयः पाठः।

आतपतापितो वटच्छायायां निषीदति। निःसरति विलात् भुजङ्गः। चलिष्ये शतमार्गांसि। इदमस्मभ्यं न रोचते। शैशवे विद्यामुपार्ज्जयेत्। सर्व्वं परवशं दुःखम्। सर्व्वमात्मवशं सुखम्। क्रोधं यत्नेन वर्ज्जये:। अहङ्कारं परित्यजेत्। नाहङ्कारात् परो रिपुः। सदा सत्यं ब्रूयात्। सन्तोषमूलं सुखम्। असन्तोषमूलं दुःखम्।

तृतीयः पाठः।

विद्यासमो बन्धुर्नास्ति। यः शैशवे विद्यमुपार्ज्जयति, स सुखेन जीवनं यापयति। यो बाल्ये आलस्येन क्रीड़या वा कालमतिवाहयति, स चिराय मूर्खो भवति। यत्नेन विद्यारत्नमुपार्ज्जय। दानेन न क्षयं याति विद्यारत्नं महाधनम्। बुद्धिर्यस्य बलं तस्य, निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम्।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चतुर्थः पाठः ।

हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः । मातापितरौ पूजनीयौ । कदापि तयोरप्रियं मा कुरु । गुरुसेवा परमो धर्मः । मातरि पितरि च भक्तिं कुरु । यो मातापितरौ सन्तोषयति, स एव पुत्रः । सर्व्वान् भ्रातृवत् अवलोकय । साधवः सर्व्वभूतेषु दयां कुर्व्वन्ति । कोऽर्थः पुत्रेण जातेन, यो न विद्वान् न धार्म्मिकः । कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ।

पञ्चमः पाठः ।

विद्यादाता जन्मदाता समानौ, समं पूजनीयौ । गुरूपदेशं हृदये धारय । अध्ययनसमये प्रशान्तचित्तो भव । चपलतां परित्यज्य विनयमाश्रय । पाठे अवहितो भव ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

षष्ठः पाठः ।

धर्म्मं चर । धर्म्मात् परतरं नास्ति । सदा सत्यं ब्रूयात् । सत्यान्न प्रमदितव्यम् । प्राणान्तयेऽपि न मिथ्या भाषित । समूल एष मरिष्यति योऽनृत-मभिवदति । सत्यपरायणे सर्व्वएव विश्वसिति । मिथ्यावादो न कदापि विश्वासभाजनम् । सत्य-वादो सर्व्वेषामादरणीयः । मिथ्यावादो न कुत्रापि प्रतिष्ठां लभते ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रथमः पाठः ।

कारकोदाहरणानि ।

कर्त्तृकारकम् ।

गौः शब्दायते । विद्या ददाति विनयम् । धृतराष्ट्रो जन्मान्ध आसीत् । त्वया धनं दीयते ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दशरथेनानीतः ऋष्यशृङ्गोमहर्षिः । किं करोमि, क्व यामि ।

कर्म्म ।

दरिद्रान् भर कौन्तेय । सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात्, न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् । पादेन (पदा) स्पृशन्तं नरं दशति द्विजिह्वः । स बधूसमीपं निन्ये विनीतैरवरोधरक्षैः ।

करणम् ।

हस्तेन पुस्तकं गृह्णाति । चक्षुषा पश्यति । जलेन सिञ्चति वृक्षम् । ज्ञानाग्निना पापं दहति मुनिः ।

सम्प्रदानम् ।

दरिद्राय धनं ददाति । देहि मे वाजिनं राजन् । आतुरायौषधं देहि । तृष्णातुराय जलं दीयते ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अपादानम्।

व्याघ्रात् बिभेति पान्थः। पापात् विरतो भव। मेघात् वारिविन्दवः पतन्ति। भयात् त्रायस्व माम्। हिमालयात् गङ्गा प्रभवति।

अधिकरणम्।

शिशुः शय्यायां शेते। वसन्ते भ्रमणं पथ्यम्। गङ्गायां प्रातः स्नाति नित्यस्नायी। उदिते सूर्य्ये प्रस्थितः।

द्वितीयः पाठः।

विभक्तीनाम् उदाहरणानि।

प्रथमा।

वृक्षः। शिशुः क्रीड़ति। हा पुत्र। दरिद्रान् भर कौन्तेय। अयोध्यायां दशरथ इति ख्यातो

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नृपतिरासीत् । विषवृक्षोऽपि संवर्द्ध्य स्वयं छेत्तुम् असाम्प्रतम् ।

द्वितीया ।

जलं पिबति । सत्वरं धावति । योजनं भृत्ये-नानुगतः । कृपणं धिक् । श्रमं विना विद्या न भवति । नदीं यावत् बान्धवमनुव्रजति ।

तृतीया ।

कर्णेन शृणोति । रामः सीतया लक्ष्मणेन च सह दण्डकारण्यं जगाम । केनापि सार्द्धं विरोधो न कर्त्तव्यः । विद्यया हीनः । अलं विवादेन । धनेन प्रयोजनम् । चक्षुषा काणः । पादेन खञ्जः । कर्णेन बधिरः । स्वभावेन तरलः । प्रकृत्या मधुरं गवां पयः । जात्या ब्राह्मणः । वेगेन गच्छति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चतुर्थी ।

दरिद्राय धनं देहि । दानाय धनोपार्ज्जनम् । मशकाय धूमः । गुरवे नमः । स त्वां तृणाय मन्यते । अयमारम्भः शुभाय भवतु । यूपाय दारु । इदमस्मभ्यं न रोचते । दिलीपो राजा वशिष्टस्य धेनं प्रातः वनाय सुमोच ।

पञ्चमी ।

अश्वात् पतितो ममार । आसनादवलोकयति । धनात् विद्या गरीयसी । मित्रादन्यः कः परित्रातुं समर्थ ? चैत्रात् पूर्व्वः फाल्गुनः । शयनात् पूर्व्वम् । शैशवात् प्रभृति । ज्ञानादृते वृथा जीवनम् । श्रमात् विना किमपि न लभ्यते । दुःखात् रोदिति ।

षष्ठी ।

अग्नेः शिखा वर्द्धते । शिशोः शयनम् । पयसः पानं शिशुना । सतां पूजितः । मातुः स्मरति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन्, विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम् । प्रजानाम् अधिपः । रजकस्य वस्त्रं देहि ।

सप्तमी ।

गृहे वसति । रजन्यां प्रभातायां प्रस्थितः । साहित्ये निपुणः । व्याकरणे साधुः । विवादे साक्षी । चर्म्मणि द्वीपिनं हन्ति । यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ? गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्म्ममाचरेत् ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

समासोदाहरणानि ।

अव्ययीभावः ।

प्रतिदिनमेको मृगः समेष्यति । त्वया यथाशक्ति देयम् । यथाज्ञानं करवाणि । रामः समुद्रस्य पारेजलं वनानि अपश्यत् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तत्पुरुषः ।

आः कथं कूपपतितोऽसि ? शिक्षकः पितृसमः । विद्याहीनस्य वृथा जीवनम् । सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति । धनलोभो निन्दनीयः । असौ विदेशागतो महापुरुषः । कूपोदकं ग्रीष्मे शीतलं भवति । शास्त्रप्रवीणोऽसौ युवा । कथमसौ तीर्थ-काक इव लोलो दृश्यते ?

कर्म्मधारयः ।

सरसि नीलोत्पलं शोभते । अयं पुरुषसिंहः । अथैकदा कृष्णचतुर्दश्यां रात्रौ वीरवरः राजभवनात् निश्चक्राम । सुशोभितः शय्यायामुपविशति ।

द्विगुः ।

पञ्चगवधनः । त्रिलोकी । त्रिभुवनम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बहुव्रीहिः ।

दीर्घबाहुः पुरुषः । अयं महामतिः । स्थिर-बुद्धिर्भव । मूर्खस्य निरर्थकं जन्म । कृतकर्म्मा भृत्यः । रामः सानुजो वनमाश्रितः ।

द्वन्द्वः ।

रामलक्ष्मणौ सीतया सह वनं जग्मतुः । तत्र सर्व्वे ते कन्दमूलफलैर्जीवनं धारयन्ति स्म । मातापितरौ पूजनीयौ । पितापुत्रौ गच्छतः । सूर्य्याचन्द्रमसौ यस्य मातामहपितामहौ । जगतः पितरौ वन्दे पार्व्वती-परमेश्वरौ ।

षष्ठोऽध्यायः ।

स्त्रीप्रत्ययः ।

प्रकृत्यैव प्रिया सीता रामस्यासीन्महात्मनः, तथैव रामः सीतायाः प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् । गौरीगुरुः पावनो हिमालयः । सूचिभेद्यमिदं तमः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सिंही शावकान् यत्नेन पालयति । कोकिलाकलरवो वने वने श्रूयते । धरित्री बहूनां रत्नानां जनयित्री । कौशल्या रामस्य माता । शान्ता राज्ञो दशरथस्य दुहिता । यामिनी प्रभाता । राज्ञो शिविकारूढ़ा याति । भगवतीं भागीरथीं प्रार्थये । पुत्रवती भव । धावन्तीं हरिणीं प्रतिनिवर्त्तयति । इति मे मतिः । पाञ्चालीमर्ज्जुनं उवाच । यादृशी साधना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी । आचार्य्यानीमर्च्चयति शिष्यः । सा तस्य मातुलानी । क्षत्रियजातीया स्त्री क्षत्रिया क्षत्रियाणी वा, क्षत्रियस्य पत्नी क्षत्रियी ।

सप्तमोऽध्यायः ।

नीतिगर्भाण्युपाख्यानानि ।

प्रथमः पाठः ।

"उपायेन हि तत् साध्यं, न यत् साध्यं पराक्रमैः ।"

अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलकोनाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म । यद्ययं केनाप्युपायेन म्रियेत, तदास्माकमेतद्देहेन मास-

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चतुष्टयस्य स्वेच्छाभोजनं भवेत्। ततस्तन्मध्यादेकेन वृद्धशृगालेन प्रतिज्ञा कृता। मया बुद्धिप्रभावात् अस्य मरणं साधयितव्यम्। अनन्तरं स वञ्चकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा प्रणम्योवाच, "देव, दृष्टिप्रसादं कुरु।" हस्ती ब्रूते, "कस्त्वं, कुतः समायातः?" सोऽवदत्, "जम्बुकोऽहं, सर्व्वैर्वनवासिभिः पशुभिः मिलित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितः, यत् विना राज्ञा स्थातुं न युक्तम्, तदवाटवीराज्ये अभिषेक्तुं भवान् सर्व्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः। तदयथा लग्नवेला न चलति, तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन।" इत्युक्त्वा उत्थाय चलितः। ततोऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालप्रदर्शितवर्त्मनि धावन् महापङ्के निमग्नः। ततस्तेन हस्तिनोक्तं "सखे शृगाल, किमधुना विधेयम्? महापङ्के पतितोऽहम्!" शृगालेन विहस्योक्तम्? "देव मम पुच्छाग्रे हस्तं दत्त्वोत्तिष्ठ। यत् मम वचसि त्वया विश्वासः कृतः, तस्य फलमेतत्।" ततो महापङ्के निमग्नो हस्ती शृगालैर्भक्षितः।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्वितीयः पाठः ।

"बुद्धिर्यस्य बलं तस्य ।"

अस्ति मन्दरानाम्नि पर्व्वते दुर्दान्तो नाम सिंहः । स च सर्वदा पशूनां बधं विदधान एवास्ते । ततः सर्वैः पशुभिर्मेलकं कृत्वा स सिंहो विज्ञप्तः । "देव, किमर्थं सर्वपशुबधः क्रियते ? वयमेव भवदाहारार्थं प्रत्यहमेकैकं पशुमुपढौकयामः ।" सिंहेनोक्तम् "यद्येतदभिमतं भवताम्, तर्हि भवतु ।" ततः प्रभृति प्रत्यहमेकैकं पशुं भक्षयन्नास्ते । अथ कदाचित् कस्यापि वृद्धशशकस्य वारः प्राप्तः । ततः सोऽचिन्तयत् । "मन्दं मन्दमुपगच्छामि ।" ततः सिंहोऽपि तस्य विलम्बं दृष्ट्वा क्षुधापीड़ितः कोपात् तमुवाच । "कुतस्त्वं विलम्बादागतोऽसि ?" शशकोऽब्रवीत् । "नाहमपराधः । पथि अन्येन सिंहेन बलात् धृतः । तस्याग्रे पुनरागमनाय शपथं कृत्वा स्वामिनं निवेदयितुम् अत्रागतोऽस्मि ।" सिंहः सकोपमाह, "सत्वरं गत्वा मां दर्शय,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

क्वासौ दुरात्मा तिष्ठति ।" ततः शशकस्तं गृहीत्वा गभीरकूपसमीपमागतः । "अत्रागत्य पश्यतु स्वामी" इत्युक्त्वा तस्मिन् कूपजले तस्यैव प्रतिबिम्बं दर्शितवान् । ततोऽसौ सिंहो दर्पाध्मातस्तस्य कूपस्योपरि आत्मानं निक्षिप्य पञ्चत्वं गतः ।

तृतीयः पाठः ।

"त्यज दुर्जनसंसर्गं, भज साधुसमागमम् ।"

अस्ति कस्मिंश्चित् प्रान्तरे महान् पिप्पलवृक्षः । तत्र हंसकाकौ निवसतः । अथ कदाचित् ग्रीष्मसमये परिश्रान्तः कश्चित् पथिकस्तत्र तरुतले सुप्तः । ततः क्षणान्तरे तन्मुखात् वृक्षच्छाया अपगता । अनन्तरं सूर्यतेजसा तन्मुखं व्याप्तमवलोक्य कृपया पुण्यात्मना तद्वृक्षस्थितेन हंसराजेन पक्षौ प्रसार्य पुनस्तन्मुखे छाया कृता । ततो निर्भयं निद्रासुखिना पथि श्रमणाकुलेन परिश्रान्तेन पान्थेन

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मुखव्यादानं कृतम् । अनन्तरं स्वभावदौर्जन्येन परसुखम् असहिष्णुः स काकः पथिकस्य मुखे पुरीषोत्सर्गं कृत्वा पलायितः । ततो यावत् असौ उत्थाय ऊर्द्धं निरीक्षते, तावत् तेनावलोकितो हंसो धनुषा हतः ।

चतुर्थः पाठः ।

"उपाय चिन्तयेत् प्राज्ञस्तथापायञ्च चिन्तयेत् ।"

अस्ति दक्षिणापथे विन्ध्यो नाम पर्व्वतः । तत्रैव नर्म्मदातीरे वटपादपे वका निवसन्ति । तस्य वटस्याधस्तात् विवरे सर्पस्तिष्ठति । स च वकानां बालापत्यानि खादति । ततः शोकार्त्तानां वकानां प्रलापं श्रुत्वा केनचित् वृद्धेन वकेनोक्तम् । "भोः एवं कुरुत यूयम् । मत्स्यान् आनीय नकुलविवरादारभ्य सर्पविवरं यावत् पङ्क्तिक्रमेण एकदेशो मत्स्यान् विकीर्य्य धरिष्यथ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ततस्तदाहारवर्त्मना नकुलेनागत्य द्रष्टव्यः, स्वभावद्वेषात् व्यापादयितव्यः सर्पः ।" तथानुष्ठिते सति तत् वृत्तम् । अथ नकुलेन वृक्षोपरि पक्षिशावकानां रवः श्रुतः । पश्चात् तेन नकुलेन वकशावकाः खादिताः ।

पञ्चमः पाठः ।

"नीचः श्राव्यपदं प्राप्य स्वामिनं हन्तुमिच्छति ।"

अस्ति गोतमारण्ये महातपा नाम मुनिः तेनाश्रमसन्निधाने मूषिकशावकः काकमुखात् भ्रष्टो दृष्टः । ततो दयायुक्तेन तेन मुनिना नीवारकणैः मूषिकोऽसौ संवर्द्धितः । तञ्च मूषिकं खादितुमनुधावन् विड़ालो मुनिना दृष्टः । पश्चात् तपःप्रभाववशात् तेन मुनिना मूषिको बलिष्ठो विड़ालः कृतः । स विड़ालः कुक्कुरात् बिभेति । ततोऽसौ कुक्कुरः कृतः । कुक्कुरस्य व्याघ्रात् महद्भयम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तदनन्तरं स व्याघ्रः क्षतः। अथ व्याघ्रमपि तं मूषिकनिर्विशेषं पश्यति मुनिः। अथ सर्वे तत्रत्या जनास्तं व्याघ्रं दृष्ट्वा वदन्ति, "अनेन मुनिना मूषिकोऽयं व्याघ्रतां नीतः।" एतत् श्रुत्वा स व्याघ्रो व्यथितोऽचिन्तयत्। "यावदनेन मुनिना जीवितव्यं, तावदिदं मम स्वरूपाख्यानम् अकीर्त्तिकरं न अपयास्यति।" इति समालोच्य स मुनिं हन्तुम् उद्यतः। मुनिना तस्य चिकीर्षितं ज्ञात्वा "पुनस्त्वं मूषिको भव," इत्युक्त्वा स पुनर्मूषिक एव क्षतः।

षष्ठः पाठः।

"सहसा विदधीत न क्रियाम्।"

अस्ति उज्जयिन्यां माधवोनाम ब्राह्मणः। तस्य पत्नी प्रसूता। सा बालापत्यरक्षार्थं स्वामिनवख्याप्य स्नातं गता। अथ ब्राह्मणस्य क्षते राज्ञः पार्व्वणश्राद्धं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दातुमागतो जनः (१)। तं दृष्ट्वा ब्राह्मणः सहज-दारिद्र्यात् अचिन्तयत्। "यदि सत्वरं न गच्छामि, तदान्यः कश्चित् श्राद्धं ग्रहीष्यति। शिशोश्चात्र रक्षकः कोऽपि नास्ति। तत् किं करोमि? चिरकालपालितम् अमुम् नकुलं बालरक्षार्थं व्यवस्थाप्य गच्छामि।" तथा कृत्वा गतः। ततस्तेन नकुलेन गृहं प्रविशन् सर्पो दृष्टः खण्डितश्च। अथासौ नकुलो ब्राह्मणमायान्तमवलोक्य रक्तविलिप्तमुखपादः सत्वर-मुपगम्य तस्य चरणयोर्लुलोट। ततोऽसौ ब्राह्मणस्तं तथाविधं दृष्ट्वा मम पुत्रोऽनेन भक्षित इति अविचार्य्य तं नकुलं व्यापादितवान्। अनन्तरं यावदुपसृत्य पश्यति ब्राह्मणस्तावत् बालकः सुखः स्वपिति, सर्पस्तु व्यापादितस्तिष्ठति। ततोऽसौ ब्राह्मणः परं विषाद-मुपगतः।

---

(१) "अथ ब्राह्मणस्येत्यादि"—श्राद्धदानार्थं ब्राह्मणं निमन्त्रयितुं कश्चित् जन आगत इत्यर्थः।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सप्तमः पाठः ।

"गुरुजनादेशः सर्व्वथा पालनीयः ।"

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने सुबुद्धिनामा ब्राह्मणः प्रतिवसतिस्म । स च प्रयोजनवशात् ग्रामे प्रस्थितः स्वमात्रा अभिहितः, "वत्स, कथमेकाकी व्रजसि, तदन्विष्यतां कश्चित् हितोयः सहायः ।" स आह "अम्ब, मा भैषीः, निरुपद्रवोऽयं पन्थाः, कार्य्यवशादेकाकी गमिष्यामि ।" अथ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा समोपस्थसरसः सकाशात् कर्कटमेकमादाय मात्राभिहितम् । "वत्स, अवश्यं यदि गन्तव्यम्, तदेष कर्कटोऽपि सहायस्ते भवतु ।" सोऽपि मातुरादेशतः उभाभ्यां पाणिभ्यां तं संगृह्य कर्पूरपुटिकामध्ये निधाय शीघ्रं प्रस्थितः । अथ गच्छन् ग्रीष्मेण सन्तप्तः कञ्चित् पथिश्रं वृक्षमासाद्य तस्य अधस्तात् सुप्तः । अत्रान्तरे वृक्षकोठरान्निर्गत्य सर्पस्तत्समोपमागतः । सोऽपि कर्पूरसुगन्धसहजप्रियत्वात् तं परित्यज्य

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वस्त्रं विदार्य्याभ्यन्तरगतां कर्पूरपुटिकामतिलौल्यात् अभक्षयत् । सोऽपि कर्कटस्तत्रैव स्थितः सन् सर्पप्राणानपाहरत् । ब्राह्मणोऽपि यावत् प्रबुद्धः पश्यति, तावत् समीपे क्षणसर्पौ निजपार्श्वे कर्पूरपुठिकोपरि मृतस्तिष्ठति । तं दृष्ट्वासौ अचिन्तयत् "कर्कटेनायं हतः ।" इति प्रसन्नोभूत्वा अब्रवोत् । "भोः सत्यमभिहितं मम मात्रा, यत् पुरुषेण कोऽपि सहायः कार्य्यः, नैकाकिना गन्तव्यम् । यतो मया श्रद्धापूरितचेतसा मातुर्वचनमनुष्ठितम्, तेनाहं कर्कटेन सर्पाद्रक्षितः ।"

अष्टमः पाठः ।

"नास्ति जीवात् परो रिपुः ।"

अस्ति मालवदेशे पद्मगर्भनामधेयं सरः । तत्रैको वृद्धः सामर्थ्यहीनो वकः उद्विग्नमिवात्मानं दर्शयित्वा स्थितः । स च केनचित् कुलीरकेण दूरादेव

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दृष्टः पृष्टश्च। "किमिति भवान् आहारपरित्यागेन तिष्ठति ?" वकेनोक्तम्। "मत्स्या मम जीवनहेतवः। ते चावश्यमेव कैवर्त्तैरागत्य व्यापादयितव्याः, इति वार्त्ता नगरोपान्ते मया श्रुता, तदितो वर्त्तना भावादेव अस्मन्मरणमुपस्थितमिति ज्ञात्वा आहारेऽप्यनादरः कृतः"। ततः सर्वैर्मत्स्यैरालोचितम्। "अस्मिन् समये तावदुपकारकएवायमुपलच्यतेऽस्माकम्। तदयमेव कर्त्तव्यं पृच्छ्यताम्।"

मत्स्या ऊचुः। "भो वक, अस्माकं कोऽत्र रक्षोपायः ?" वको वदति। "अस्ति रक्षोपायः जलाशयान्तराश्रयणम्। तत्राहमेकैकशो युष्मान् नयामि।" मत्स्यैरपि भयादुक्तम्। "एवमस्तु।" ततोऽसौ वकस्तान् मत्स्यान् एकैकशोनीत्वा कस्मिंश्चिद्देशे खादित्वा पुनरागत्य वदति, "ते मया जलाशयान्तरे स्थापिताः।" अनन्तरं कुलीरकस्तमुवाच। "भो वक, मामपि तत्र नय।" ततो वकोऽपि अपूर्व्वकुलीरकमांसार्थी सादरं तं नीत्वा तत्र स्थले धृतवान्। कुलीरकोऽपि मत्स्यकण्टकाकीर्णं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तत् स्थलमवलोक्याचिन्तयत्, "हतोऽस्मि मन्द-भाग्यः, भवतु इदानीं समयोचितं व्यवहरामि ।" इत्यालोच्य स कुलीरकस्तस्य वकस्य ग्रीवां चिच्छेद । स वकः पञ्चत्वं गतः ।

नवमः पाठः ।

महाभारतम् ।

"पश्चात्तापोऽविवेकिनाम् ।"

जनमेजयं प्रति सरमायाः शापः ।

जनमेजयः सह भ्रातृभिः कुरुक्षेत्रे दीर्घसत्रम् (१) उपास्ते । तस्य भ्रातरस्त्रयः, श्रुतसेनः, उग्रसेनो, भीमसेन इति । तेषु तत् सत्रम् उपासीनेषु आगच्छत्

---

(१) दीर्घसत्रं बहुवर्षव्यापियज्ञविशेषम् । उपास्ते अनुतिष्ठति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सारमेयः (१)। स जनमेजयस्य भ्रातृभिरभिहतो (२) मातुः समीपमुपागच्छत्।

तं माता ऽवाच। "किं रोदिषि? केनासि अभिहतः" (२) इति। स मातरं प्रत्युवाच। "जनमेजयस्य भ्रातृभिः अभिहतोऽस्मि।" इति।

तं माता प्रत्युवाच, "व्यक्तं (३) त्वया तत्रापराद्धम्, येनासि अभिहतः" इति। स तां पुनरुवाच। "सापराध्यामि किञ्चित्।"

तत् श्रुत्वा तस्य माता सरमा, दुःखार्त्ता कुरुक्षेत्रम् उपागच्छत्, यत्र स जनमेजयः सह भ्रातृभिः दीर्घसत्रमुपास्ते। स तया क्रुद्धया तत्रोक्तः। "अयं मम पुत्रो न किञ्चिदपराध्यति, किमर्थम् अभिहतः?" इति।

न किञ्चिदुक्तवन्तस्ते। सा जनमेजयमुवाच। "यस्मादयमभिहतोऽनपकारी, तस्मात् अदृष्टं त्वां

---

(१) सारमेयः, सरमा देवानां कुक्कुरी, तस्याः पुत्रः कुक्कुरः।

(२) अभिहतः—ताड़ितः।

(३) व्यक्तम्—स्पष्टम्, निश्चितम्—क्रियाविशेषणम्।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भयमागमिष्यति ।" इति । जनमेजयः एवमुक्तः सरमया भृशं विषण्ण आसीत् ।

स तस्मिन् सत्रे समाप्ते हस्तिनापुरं प्रत्येत्य पुरोहितमनुरूपमन्विष्यन् परं यत्नमकरोत् । "को मे पापं शमयेत् ।"

अथ कदाचित् मृगयां गतो जनमेजयः कस्मिंश्चित् स्वविषये (१) आश्रममपश्यत् । तत्र कश्चित् ऋषिः श्रुतश्रवा नाम आसीत् । तस्य पुत्रः सोमश्रवा नाम ।

स नमस्कृत्य तमृषिमुवाच । "भगवन् अयं तव पुत्रो मम पुरोहितोऽस्तु ।" स एवमुक्तः प्रत्युवाच जनमेजयम् । "पुत्रोऽयं मम महातपस्वी । समर्थोऽयं भवतः सर्वाणि पापानि शमयितुम् । अस्य तु एकं व्रतमस्ति यद्येनं कश्चित् ब्राह्मणः कञ्चिदर्थमभियाचते, तस्मै ददात्ययम् । यदि एतदुत्सहसे ततो नयस्वैनम् ।" इति ।

---

(१) स्वविषये—स्वराज्ये ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तेनैवमुक्तः जनमेजयः प्रत्युवाच । "भगवन् तथा भविष्यति" इति । स तं पुरोहितमुपादाय उपाद्वत्तः (१) भ्रातॄन् उवाच । "मया अयं हृत उपाध्यायः, यत् अयं वदेत् तत् कार्य्यम्" इति । तेनैवमुक्ता भ्रातरस्तथा चक्रुः ।

दशमः पाठः ।

पञ्चदशाहोरात्राः (२) पक्षः । द्वौ पक्षौ शुक्लः कृष्णश्च । तौ मासः । वैशाखादयो द्वादश मासाः । ऋतवः षट् । ग्रीष्मो, वर्षाः शरत्, हेमन्तः, शिशिरो-वसन्तश्चेति । वैशाखज्यैष्ठौ ग्रीष्मः । आषाढ़श्रावणौ वर्षाः । भाद्राश्विनौ शरत् । कार्त्तिकमार्गशीर्षौ हेमन्तः । पौषमाघौ शिशिरः । फाल्गुनचैत्रौ

---

(१) उपाद्वत्तः प्रत्यागतः ।

(२) "रात्राह्नाहाः पुंसि ।" पाणिनिः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वसन्तः । केचित् तु ज्यैष्ठाषाढौ ग्रीष्मः इत्यादिक्रमेण गणयन्ति ।

नव ग्रहाः । सूर्य्यचन्द्रमङ्गलबुधबृहस्पतिशुक्रशनैश्चरराहुकेतवः ।

द्वादश राशयः । मेष वृष मिथुन कर्कट सिंह कन्या तुला वृश्चिक धनुर्मकर कुम्भ मीना इति । भास्करे मेषराशिस्थे वैशाखः, वृषराशिस्थे ज्यैष्ठः, इत्यादिक्रमेण भास्करे मीनराशिस्थे चैत्रः ।

पञ्चदश तिथयः । प्रतिपत्, द्वितीया, तृतीया, चतुर्थी, पञ्चमी, षष्ठी, सप्तमी, अष्टमी, नवमी, दशमी, एकादशी, द्वादशी, त्रयोदशी, चतुर्दशी, पूर्णिमा, अमावस्या वा ।

दश दिशः । उदीची, प्राची, दक्षिणा, प्रतीची, ऐशानी, वायवी, आग्नेयी, नैर्ऋती, ऊर्द्ध्वमधश्च ।

पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि । चक्षुः, कर्णः, नासिका, रसना, त्वक् च । दर्शनेन्द्रियं चक्षुः । एकेन चक्षुषा हीनः काण इत्युच्यते, द्वाभ्यां चक्षुर्भ्यां हीनोऽन्धः । कर्णः श्रवणेन्द्रियम् । कर्णेन हीनो वधिर उच्यते ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नासा घ्राणेन्द्रियम् । नासिकाविहीनो विनसो विग्रो बा कथ्यते । रसना स्वादग्रहणद्वारम् । त्वक् स्पर्शेन्द्रियम् । पाणिपादादीनि अङ्गानि कर्म्मेन्द्रियाणि ।

चत्वारोवेदाः । ऋक् यजुः साम अथर्व्व च ।

सङ्ख्यापूरणवाचकशब्दाः ।—प्रथमः ; द्वितीया ; तृतीयः ; चतुर्थः ; पञ्चमः ; षष्ठः ; सप्तमः ; अष्टमः ; नवमः ; दशमः ; एकादशः ; द्वादशः ; त्रयोदशः , चतुर्दशः ; पञ्चदशः ; षोड़शः ; सप्तदशः ; अष्टादशः ; ऊनविंशः ; विंशः ; विंशतितमः ; त्रिंशः ; त्रिंशत्तमः ; चत्वारिंशः , चत्वारिंशत्तमः ; पञ्चाशः , पञ्चाशत्तमः ; षष्ठितमः ; सप्ततितमः ; अशीतितमः ; नवतितमः ; शततमः ; सहस्रतमः । इत्यादयः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एकादशः पाठः ।

नीतिगर्भाः श्लोकाः ।

विद्या ।

विद्वत्वञ्च नृपत्वञ्च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्व्वत्र पूज्यते ॥
पण्डितेषु गुणाः सर्वे मूर्खे दोषा हि केवलम् ।
तस्मात् मूर्खसहस्रेषु प्राज्ञएकोविशिष्यते ॥
विद्या ददाति विनयं, विनयात् याति पात्रताम् ।
पात्रत्वात् धनमाप्नोति, धनात् धर्म्मं ततः सुखम् ॥
माता शत्रुः, पिता वैरी, यदि बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वको यथा ।

दुर्जनः ।

दुर्जनः परिहर्त्तव्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥
परोक्षे कार्य्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् ।
वर्जयेत् यत्नतो बन्धुं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जीवनं चपलम् ।

नलिनीदलगतजलमतितरलम् ।
तद्वज्जीवनमतिशयचपलम् ॥

विषया अनित्याः ।

मा कुरु धनजनयौवनगर्वम् ।
हरति निमेषात् कालः सर्वम् ॥
सर्व्वे चयान्ता निचयाः(१) पतनान्ताः समुच्छ्रयाः(२) ।
संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तञ्च जीवितम् ॥
तस्मात् पुत्रेषु दारेषु मित्रेषु च धनेषु च ।
नातिप्रसङ्गः(३) कर्त्तव्यो, विप्रयोगो हि तैर्ध्रुवम् ॥

सभा ।

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः ।
वृद्धा न ते, ये न वदन्ति धर्म्मम् ॥
नासौ धर्म्मो, यत्र न सत्यमस्ति ।
न तत् सत्यं, यच्छलेनानुविद्धम् ॥

---

(१) निचयाः वस्तुसमूहाः ।
(२) समुच्छ्रयः अत्युन्नतिः, "अत्युच्चैः पतनाय" इत्यर्थः ।
(३) अतिप्रसङ्गः अत्यासक्तिः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्वादशः पाठः ।

रामायणम् ।

कौशल्यारामसंवादः ।

प्रविश्य तु तदा रामो मातुरन्तःपुरं शुभम् ।
ददर्श मातरं तत्र नित्यं व्रतपरायणाम् ॥
सा चिरस्यात्मजं दृष्ट्वा मातृनन्दनमागतम् ।
अभिचक्राम(१) संहृष्टा किशोरं वड़वा यथा ॥
स मातरमुपक्रान्तामुपसंगृह्य(२) राघवः ।
परिष्वक्तश्च बाहुभ्यामवघ्रातश्च मूर्द्धनि ॥
तमुवाच दुराधर्षं राघवं सुतमात्मनः ।
कौशल्या पुत्रवात्सल्यादिदं प्रियहितं वचः ॥
वृद्धानां धर्म्मशीलानां राजर्षीणां महात्मनाम् ।
आप्नुह्यायुश्च कीर्त्तिञ्च धर्म्मचाप्युचितं कुले ॥
सत्यप्रतिज्ञं पितरं राजानं पश्य राघव ।
अद्यैव त्वां स धर्म्मात्मा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥"

---

(१) अभिचक्राम—प्रत्युज्जगाम ।

(२) उपसंगृह्य—पादस्पर्शपूर्वकं नमस्कृत्य ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दत्तमासनमालभ्य भोजनाय निमन्त्रितः ।
मातरं राघवः किञ्चित् प्रसार्याञ्जलिमब्रवीत् ॥
"देवि नूनं न जानीषे महद्भयमुपस्थितम् ।
इदं तव च दुःखाय सीताया लक्ष्मणस्य च ॥
गमिष्ये दण्डकारण्यं किमनेनासनेन मे ।
विष्टरासनयोग्योहि(१) कालोऽयं समुपस्थितः ॥
चतुर्दश हि वर्षाणि वत्स्यामि विजने वने ।
कन्दमूलफलैर्जीवन् हित्वा मुनिवदामिषम् ॥
भरताय महाराजो यौवराज्यं प्रयच्छति ।
मां पुनर्दण्डकारण्यं प्रवासयति दुर्गमम् ॥
सा निकृत्तेव सालस्य यष्टिः परशुना वने ।
पपात सहसा देवी देवतेव दिवश्च्युता ॥
तामदुःखोचितां दृष्ट्वा पतितां कदलीमिव ।
राम उत्थापयामास मातरं गतचेतनाम् ॥
सा राघवमुपासीनमदुःखार्हा सुखोचिता ।
उवाच पुरुषव्याघ्रमुपमृज्याश्रुणि लक्ष्मणे ॥

---

(१) विष्टरासनम्—कुशासनम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

"यदि पुत्र न जायेथा मम शोकाय राघव ।
नस्र दुःखमतोभूयः पश्येयमहमप्रजाः ॥
एक एव हि बन्ध्यायाः शोको भवति मानसः ।
अप्रजास्त्रीनि सन्तापो नान्यः पुत्र विद्यते ॥
त्वयि सन्निहितेऽप्येवमहमस्रि निराकृता ।
किं पुनः प्रोषिते तात ध्रुवं मरणमेव मे ॥
दुःखौघेन परिक्लिन्नं हृदयं सीदतीव मे ।
प्राहृषीव महानद्याः स्रष्टं कूलं नवाम्भसा ॥"

अष्टमोऽध्यायः ।

TRANSLATION EXERCISES.

Exercise I.

ENGLISH.	SANSKRIT.
Go to bed.	शय्यायां शेष्व ।
Who can run ?	को धावितुं समर्थः ?
Sit by me.	मम पार्श्वे उपविश ।
It is a mad dog.	अयं मत्तः कुक्कुरः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ENGLISH.	SANSKRIT.
He is a bad lad.	स दुष्टोबालकः ।
Why is she so sad ?	कथं सा एवं दुःखिता ?
The sun is set.	सूर्य्योऽस्तं गतः ।
My net is wet.	मम जालमार्द्रम् ।

Exercise II.

Do not hurt me.	मा मां प्रहर ।
Dring the milk.	दुग्धमिदं पिव ।
Ring the bell.	घण्टां वादय ।
The grass is soft.	घासोऽयं कोमलः ।
The spot is damp.	स्थानमिदमार्द्रम् ।
Pick up the brick.	इष्टकमिममुत्थापय हस्तेन ।
Bring my silk dress.	मम चौमं परिच्छदमानय ।
He went to his shop.	स तस्य विपणिं ययौ ।
He is a rich man.	असौ धनवान् ।
This is my left hand.	अयं मम वामोहस्तः ।
Can he sing ? No.	अपि स गातुं समर्थः ? न हि ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Exercise III.

Rama is ill. His skin is hot. I will not let him run in the sun. He must sit still. He must put on a warm dress. He has slept long. I trust he will soon be right.

रामः पीड़ितः । तस्य गात्रमुष्णम् । नाहमस्य रौद्रे भ्रमणतुमनुमंस्ये । तेनाधुना स्थिरमुपवेष्टव्यम् । तेनावश्यमुष्णवसनं परिधातव्यम् । स बहुक्षणं निद्राण आस्ते सम्भवयामि यदसौ शीघ्रमेव नीरोगो भविष्यति ।

Exercise IV.

One night, when the wind was high, a small bird flew into my room, from a tree that was nigh. The rough wind had thrown down its nest from the bough on which it had been built and the poor bird was hurt. I caught it and fed it. I kept it till it could fly with ease.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कस्याश्चित् रात्रौ, वायौ प्रबलं वहति कश्चित् क्षुद्रः पक्षी सन्निहितात् तरोः मम गृहे उड्डीय आगतः । प्रखरोवायुरस्य नीड़ं वासवृक्षशाखायाः पातयामास । तेन चासौ तपस्वी भृशमाहतः । अहममुं हस्ताभ्यामुत्थाप्य खाद्यदानादिना तावत् यत्नेन रक्षितवान्, यावदसौ सुखेनोड्डयनसमर्थो न बभूव ।

Exercise V.

The sun is set. The air is cool. There is no cloud in the blue sky. The cows lie down on the soft grass and chew the cud. A sweet smell comes from a bed of roses. Flights of birds fly into the thick wood. The corn looks fresh and green. It grows dark. The bright moon and stars will soon rise.

गतोऽस्तमर्कः । शीतलोवायुर्वाति । नीले नभसि मेघो न विद्यते । गावः कोमलानां घासानामुपरि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शेरते रोमन्थायन्ते च । स्थलपद्मपुष्पवाटिकाया मधुरो गन्धः प्रवहति । पक्षिणां राजयः गहनं वनमुड्डीय गच्छन्ति । शस्यं प्रत्यग्रं हरिद्वर्णञ्च लक्ष्यते । क्रमात् सर्वं दिङ्मुखं तमोमयं भवति । उज्ज्वलश्चन्द्रो नक्षत्राणि चोज्ज्वलानि झटित्युदेष्यन्ति ।

सम्पूर्णम् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

IMPORTANT NOTICE.

SCHOOL-BOOKS

BY

THE SAME AUTHOR.

1. Sanskritaparichaya, Parts I. and II., containing easy moral lessons in Sanskrit. (Approved by the Central Text-book Committee, 1916.)
2. Barnaprakasa, Parts I. and II., [illegible]
3. Saralapatha. [Intermediate Reader.]
4. Barnashikha, finally approved 1913.
5. Sanskrit-English Dictionary. (*In the Press.*)
6. Matriculation History of India in Bengali, prescribed by the University as a Matriculation Text-book.
7. Matriculation History of India in Hindi. (*In the Press.*)
8. Matriculation Sanskrit Composition. (*In the Press.*)
9. Beginner's English Grammar in Bengali.
10. Matriculation Sanskrit Grammar. (*In the Press.*)
11. Matriculation [illegible]ngali Composition. (বাঙ্গালা রচনা ও অনুবাদ) [illegible] ... ১৲
12. The H[illegible]tion for Beginners.
13. [illegible]mar.

[illegible] English Grammar in Hindi. Price 1s. only.

[illegible]RIEE—7, Kalidas Lane.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection